

hjemme i dansk folkestyre og kunne virke på dets betingelser.

Vagn Dybdahl

Jørgen Jespersen: *Afdeling KK*. (Frihedsmuseets Venners Forlags Fond, 1994). 82 s.

Jørgen Jespersen beretter i sin bog om sin tid i sabotageorganisationen BOPA under den tyske besættelse af Danmark. Skønt opvokset i et borgerligt, nationalt og kongetro hjem var han blandt de første medlemmer i den kommunistiske sabotageorganisation. Jespersen var aktiv fra starten af 1943 og frem til befrielsen, det sidste halve år som leder af sin egen gruppe. Et særsyn at en modstandsmand med et så højt aktivitetsniveau igennem så lang tid kunne undgå arrestationer.

Bogen beskriver først og fremmest udførelsen af de enkelte aktioner, som Jespersen var med til. Heraf mange som hører til modstandskampens største samt mest kendte og vellykkede. Be-

skrivelserne er nøgterne og uden overdreven selviscenesættelse. Det er sine steder spændende læsning, men bliver i længden alligevel en smule ensformigt. Mere interessant havde det nok været at nedtone den militæriske beskrivelse af selve aktionernes gang for i stedet at beskæftige sig med den psykologiske side af selve det at være modstandsmand. Det store spørgsmål, der uvægerligt melder sig hos læseren, er, hvordan en 17-19 års knægt (Jespersen er født i 1926) kunne klare det ustandselige pres og det store ansvar det var at deltage i aktionerne og ikke mindst det at være leder af en gruppe? Hvordan kunne han udføre stikkerlikvideringer, hvordan reagerede han på kammeraters arrestation etc.? Og hvordan påvirkede det ham senere i livet? Sådanne spørgsmål behandles deværre ikke.

Bogen, der er udkommet i rækken af årsskrifter fra Frihedsmuseet, er bagest forsynet med årsberetninger fra Frihedsmuseet og organisationer med tilknytning hertil.

Niels Wium Olesen

REGIONAL- OG LOKALHISTORIE

Kristian Dalsgaard, Svend Gissel og Bodil Bay Nielsen (red.): *Landskab og bebyggelse i Ulfborg herred fra vikingetid til 1850. Indlæg på 1. projekt-seminar 8-10 maj 1992 på Folkeuniversitetscentret Skærum Mølle*. Ulfborg Projektets Skrifter nr. 1. (Geologisk Institut, Aarhus Universitet, 1993). 172 s., 75 kr.

Kristian Dalsgaard og Bodil Bay Nielsen (red.): *Landskab og bebyggelse i Ulfborg herred fra vikingetid til 1850. Bebyggelsens alder og agrarstruktur. Indlæg på 2. projektseminar 10.-12. oktober 1993 på Folke-*

universitetscentret Skærum Mølle. Ulfborg Projektets Skrifter nr. 2. (Geologisk Institut, Aarhus Universitet, 1994). 177 s., 75 kr.

De seneste år har store tværfaglige kulturlandskabsprojekter set dagens lys. Her tænkes først og fremmest på det svenske Ystads-projekt, hvis hovedpublikation kom i 1991 (*The cultural landscape during 6000 years in Southern Sweden*). Men også i Danmark har et projekt omkring Limfjorden været igangsat, organiseret fra arkæologerne i Århus, kaldet Limfjordsprojektet. Dette

er løst organiseret omkring projekter, der på en eller anden måde har med Limfjorden at gøre, og hvor tværfagligheden ikke nødvendigvis betyder, at projekterne samarbejder, men kun giver hinanden inspiration på seminarer.

Nu er et nyt tværfagligt dansk projekt på banen, Ulfborgprojektet, hvis første to publikationer nu foreligger. Projektet tager sit udgangspunkt i Ulfborg herred i Nordvestjylland, som er kendetegnet ved at strække sig over tre forskellige landskabstyper: kystzonen med klitlandskaber, jordområdet lige bagved med rige engområder og endelig bakkølandskabet med lynghede og ådale. Selv om der spores tendenser til at bryde herredsgrænsen, rummer herredet rige muligheder for at repræsentere vestjysk forskelligartethed, når det gælder udviklingen i kulturlandskabet. Tværfagligheden spænder lige fra arkæologi, geologi, geobotanik (pollenanalyser) over historie til stednavnestudier. Det er måske ikke det mest vidtfavnende spektrum af tværfaglighed, til gengæld er det empiriske fag, der kan understøtte hinanden i analyser af kulturlandskabet.

De to første bind i projektets skriftserie, der nu foreligger, indeholder de foredrag, der blev holdt på de to første seminarer. De bærer præg af, at projektet da var i den indledende fase, hvor der i sagens natur ikke er foretaget egentlige store undersøgelser, hvis slutresultater kan forelægges. En stor del af indlæggene er præsentationer af den pågældende disciplins arbejdsmetoder og -resultater, i mange tilfælde dog rettet mod lokalområdet. Det betyder ikke, at de ikke er interessante i sig selv; i mange tilfælde repræsenterer de en nyttig forskningsoversigt på emnet. Men egentlige nye projekterresultater kan de ikke siges at være. Det gælder Lorenz Rerups skarpt optrukne beskrivelse af identitet og nationalisme, specielt om-

kring Sønderjylland, det gælder Poul Enemarks nyttige oversigt over heste- og oksehandel i Jylland, og det gælder til dels Esben Graugårds fine oversigt over økonomiske kraftcentre i Ulfborg herred, der er koncentreret om godser og handelsfolk og skrevet ud fra synspunktet, at »naturen havde ... gjort Ulfborg herred til et af Danmarks rigeste, betragtet ud fra en studehandelsøkonomi«.

I bind I er der også en præsentation af geologiske/kulturgeografiske synsvinkler på området ved Kristian Dalsgaard, en af projektets fædre. En anden af ophavsmændene er Svend Gissel, der præsenterer optakten til forskningsprojektet og hensigten hermed. Endvidere præsenteres her en ny tolkning af ordet birk. Skærum birk optræder sammen med flere andre birker i området i hertug Buris' gavebrev af 1163 til Tvis kloster, og Gissel opfatter birk som en handelsplads, rækkende tilbage til vikingetiden, og ikke som senere som et adeligt retsområde. Jens Aarup Jensen har givet en præsentation af arkæologiske fund fra herredet. Og Jørgen Ryden Rømer giver en nyttig kulturgeografisk oversigt over herredet væsentligst på grundlag af 1688-matriklen; artiklen tjener også til at vise, hvor langt man metodisk kan komme ved at trænge ind i et område med kulturgeografisk/-historisk kilde-materiale. Målrettet som projektoplæg giver Hans Ole Hansen også interessante synspunkter på formidling af forskningsresultater. Anemette Christensen giver på grundlag af erfaringer fra projekt Middelalderbyen et oplæg til registrering af skriftligt middelalderligt kilde-materiale. Endelig er også lokalhistorikerne repræsenteret ved Rigmor Lillélund, der giver et spændende oplæg til Råsted sogns historie, ihukommende hendes deltagelse i Naur sogns historie.

Sidst i bind I er der en gengivelse af projektbeskrivelsen for hele projektet,

hentet fra en fondsansøgning. Her lægges vægten på fire felter: 1) en geologisk/geografisk beskrivelse af kystområdets udvikling på grundlag af vandspejlsændringer og sandflugt, 2) en kortlægning og datering af sandflugt og dens følger for dyrkningen på bakkeøen, 3) godssystemet fra middelalderen til 1700, 4) bebyggelsehistorie generelt i herredet.

I bind 2 er alle indlæggene mere målrettet mod projektet. Enten er der tale om præsentation af kommende (del)projekter eller deciderede resultater. Til den første kategori hører Bent Odgårds indlæg om vegetationshistorie, hvor kommende pollenanalyser fra herredet er sat ind i en ramme af resultaterne fra hans vestjyske store disputatsarbejde. Ligeledes er geografen Jens Tyge Møllers præsentation af kystliniestudier et oplæg til spørgsmål, der skal løses i henhold til projektbeskrivelsen. Arkæologen Lis Helles Olesens præsentation af vikingetiden i området lægger også op til kommende års målrettede undersøgelser, ligesom historikeren Jens William Jensens gennemgang af godsstruktur og forskningsdebatten herom afstikker rammerne for en godsstrukturel undersøgelse.

Af deciderede projektresultater præsenterer Gordon Albøge en gennemgang af stednavnematerialet med henblik på datering på grundlag af stednavnene. Konklusionen på analysen er, at de fleste talstærke navnetyper er før-middelalderlige, hvilket er en god trøst, når man læser alle de forbehold, der nødvendigvis må tages over for stednavne. Kristian Dalsgård præsenterer de første analyseresultater fra Stråssø, hvor der er foretaget boreprøver i henholdsvis gammelt dyrket jord og udyrket jord (begge arealtyper tilplantet i 1790'erne) for at vurdere dyrkningens indflydelse. Undersøgelsen skal sammen med Jør-

gen Ryden Rømers detaljerede gennemgang af forskellige bonitets- og jordbundsbeskrivelser fra Stråssøgård i 1683 ses som forberedelser til et tværfagligt samarbejdsprojekt.

Svend Gissel har lavet en bebyggelsehistorisk analyse af herredets bebyggelse, nemlig gennem en kartering af bebyggelser omtalt før 1350, hvor 11 ud af de 19 er sognenavne (via Ribe Oldemoder), og gennem lokalisering af de bønder fra herredet, der i 1537-38 betalte ledingspenge og setgærd, som var typisk for selvejere indtil 1300. Der tegner sig på dette grundlag forskelle mellem de mere frugtbare vestlige egne, hvor de tidlige bebyggelser hyppigt forekom, og hvor selvejerne i højere grad kan dokumenteres sammen med navne på -um, -gård og -by – typisk vikingetidige endelser eller endnu ældre – og de østlige hedeegne, hvor selvejergårde hyppigt optrådte med de udaterbare naturnavne. Dette tyder på, at bakkeområdet nok var udnyttet, men ikke så intensivt som den vestlige del af herredet. Endvidere har Gissel igen bearbejdet omtalen af et birk i Skærum og mener, at der har fundet en kolonisering sted fra Tvis kloster på dette sted, således at cistercienserklostret her som kendt fra andre steder har oprettet et grangie. Beviset skulle ligge i, at gavebrevet omtaler skov, eng, møller og fiskevand, men ikke ager. Dette punkt har været genstand for nogen diskussion, hvor det bl.a. fremføres, at der findes arkæologisk vidnesbyrd om jernalderaktivitet på stedet. Anmelderen skal tilføje, at af de omtalte »natur«-elementer må de tre af dem være udnyttet for at man kan tale om dem (mølle, fiskevand og eng, som må være slået som hø for at kunne være i den beskrevne »kultur«-tilstand som eng). De fremførte elementer behøver ikke at udelukke hinanden, da det vel kan tænkes, at de nævnte aktiviteter, der er blevet udnyttet fra nærlig-

gende bebyggelse, er blevet *omorganiseret* og indrettet som grangie, således at kolonisering her de facto snarere skal betyde omorganisering?

Et andet spændende resultat skal også omtales, hvor Gissel og arkæologen Helle Henningsen sammenholder en bebyggelsehistorisk analyse af Velling sogn, hvor Den sorte Død omkring 1350 hærgede i sognet, og hvor to landsbyer ret atypisk har en fælles bymark, med fundet af et tidlig middelalderligt gårdsanlæg. Selv om det er udenherredsk (i Hind herred syd for Ulfborg), er det et spændende miniresultat af et tværfagligt samarbejde.

Sådanne spændende resultater kan vi forhåbentlig vente os en del af i fremtiden fra Ulfborg-projektet. Oplægget virker spændende, ligesom disciplinerne og folkene bagved borger for et godt tværfagligt samarbejde.

Per Grau Møller

Helle Reinholdt: *Middelalderbyen Svendborg*. Projekt Middelalderbyen bd. 6. (Centrum, 1992). 138 s., 295 kr.

I rækken af bybeskrivelser i Statens Humanistiske Forskningsråds resultatrige Projekt Middelalderbyen foreligger nu Svendborg, efter de tidligere bind om Ribe (1986), Køge (1986), Næstved (1987), Viborg (1987) og Odense (1988). Forfatteren er museumsinspektør Helle Reinholdt, og bogen er som de fleste af de tidligere opbygget efter en ret fast plan, der gør bøgerne overskuelige og letter sammenligninger. Projektet har da også fra starten konsekvent lagt vægt på at afdække mulige faste strukturer.

Som et led i redegørelsen for de forskellige kilder til de enkelte byers historie indledes bogen med en detaljeret gennemgang af de skriftlige, arkæologi-

ske, kartografiske og geologiske kilder. Naturforholdene skildres, både de karakteristiske fynske og Svendborgs særlige bylandskab, stærkt kuperet og omgivet af en ring af vådområder, der dannede naturlige afgrænsninger til alle sider. Bebyggelsen gennemgås på grundlag af de seneste årtiers omfattende udgravningsvirksomhed, jernalder- og vikingetidsbebyggelserne og borganlægget Ørkil, der foreslås at være identisk med »Swineburgh«. Et afsnit behandler de gejstlige institutioner i og ved Svendborg, de følgende færdselen, gader og torve og bebyggelsen med dens forskellige elementer, boder, stenhuse, byggematerialer. Endelig behandles byens befæstning, porte og møller, de verdslige institutioner som rådhus, ting og badstue, og erhvervs- og besiddelsesforholdene. Som en naturlig afslutning på bogen om middelalderbyen redegøres for reformationens indvirkning på byens topografi, der for denne by ikke var omfattende, idet to kirker fortsatte som lutheranske sognekirker, Gråbrødreklostrets bygninger blev stående, og Sankt Jørgensgården fortsatte som mild stiftelse. I en sammenfatning trækkes linjerne fra de forskellige afsnit op.

Som i de tidligere bind finder man et godt kort- og tegningsmateriale og gode fotos, dog er flere af de gamle stik gengivet med raster, således at man næsten intet kan se. Endelig rummer bogen meget udførlige noter, kilde- og litteraturliste og sted- og sagregister.

Ole Degn

Bjørn Poulsen og Inger Biehl Hansen: *Med egen hånd. Optegnelser fra Fladsten og Ørsted 1592-1809*. (Landbohistorisk Selskab, 1994). 179 s.

Siden Jens Holmgaard i 1969 udgav